

УДК 342.3(308)

ЗОЛОТАР О.О., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
НДІ інформатики і права НАПрН України

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ І ЦИФРОВА ДИКТАТУРА

***Анотація.** Досліджується використання інформаційно-комунікаційних технологій в інтересах політичного режиму та його соціально-правові наслідки.*

***Ключові слова:** інформаційне суспільство, електронна демократія, цифрова диктатура, Україна, Європа, Китай.*

***Summary.** The use of information and communication technologies in the interests of the political regime and its social and legal consequences are researched.*

***Keywords:** information society, e-democracy, digital dictatorship, Ukraine, Europe, China.*

***Аннотация.** Исследуется использование информационно-коммуникационных технологий в интересах политического режима и социально-правовые последствия такового.*

***Ключевые слова:** информационное общество, электронная демократия, цифровая диктатура, Украина, Европа, Китай.*

Постановка проблеми. У сучасному світі прикметники “цифровий” і “електронний” вживаються для характеристики різних соціально-правових явищ, що пов’язані з використанням інформаційних технологій. На сьогодні у побутовому, медійному, науковому і політико-правовому вжитку зайняли важливе місце такі категорії як “електронний уряд”, “електронна демократія”, “електронні гроші”, “цифровий підпис”, “цифрові права”, “цифрові загрози”, “електронний уряд”, “цифризація” тощо. Всі ці терміни “породили” інформаційне суспільство, щодо самого факту існування якого ведеться запекла дискусія на науковому і політичному рівні, але дійсність неминуче свідчить про зміну етапу історичного розвитку людства, якому властивим було домінування промислового виробництва, на новий – де основним виробничим ресурсом стає інформація, а основними засобами виробництва і управління – інформаційно-комунікаційні технології.

“Інформаційне суспільство”, як категорія, пройшло шлях осмислення від футурологічної і соціологічної концепцій до закріплення на державному рівні – як “одного з головних пріоритетів України” [1] і на міжнародному рівні – як можливості сягнення “економічних, соціальних і культурних переваг” [2] для людства в цілому.

Результати аналізу наукових публікацій. Теоретики інформаційного суспільства (в різноманітності його назв) Ю. Хаяші, Й. Масуда, Д. Бел, М. Кастельс, Ф. Махлуп, П. Друкер та інші, одностайно відзначали неминучість змін в політичній організації суспільства, оскільки свобода інформації безпосередньо впливає на політичний процес. Зокрема, Й. Масуда визначав серед основоположних рис інформаційного суспільствате, що “в інформаційному суспільстві основним суб’єктом соціальної активності стане “вільна громада” [3, с. 38]. Водночас, критики концепції інформаційного суспільства, зокрема Ф. Уебстер та К. Мей, вважають, що інформаційні технології – це позасоціальний феномен, тому вони не можуть змінити фундаментальних засад існування суспільства.

В цій статті автор робить наукову розвідку щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в інтересах політичного режиму та соціально-правових наслідків інтегрування інформаційно-комунікаційних технологій в політичну діяльність.

Дослідження опирається на праці з теорії держави і права, адміністративного та інформаційного права, а також праці філософів, соціологів, політологів та фахівців з безпеки, що досліджували питання, дотичні до предмету вивчення. Емпіричну базу дослідження становлять міжнародні та національні правові акти, статистичні дані, а також інформація щодо соціальних процесів, що опублікована в українських та зарубіжних інформаційних виданнях.

Метою статті є узагальнення поглядів щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в інтересах політичного режиму та його соціально-правові наслідки.

Виклад основного матеріалу.

Електронна демократія. Українські науковці відзначають існування “певних етапів інформатизації: електронізація, комп’ютеризація, медіатизація і, нарешті, інтелектуалізація – процес розвитку здатності суспільства до породження і сприйняття знань, тобто підвищення інтелектуального потенціалу, включаючи використання засобів штучного інтелекту. Таким чином, основною ціллю соціальної інформатизації є побудова інтелектуального суспільства – суспільства, побудованого на знаннях” [4, с. 14].

В сучасному законодавстві, на думку вже згаданих вчених, методологічно невірно використовувати та популяризувати термін “електронний” – електронна демократія, електронна економіка, електронна комерція, електронна послуга, електронна культура, електронна освіта, електронна медицина. Це мовне запозичення не єдине, поруч з ним увійшли “цифровізація” (диджиталізація, дигіталізація), і його похідні – цифрова демократія [5], цифровий підпис, цифрові права, а також “кібер-” – кібердемократія [6; 7], кібербезпека, кіберпростір, кіберзлочини тощо.

Тим не менш, категорії “електронна демократія”, “електронна комерція”, “електронна послуга” та ін. міцно вкоренилась в науковій і політико-правовій лексиці, про що свідчить їх використання в соціальних, політичних, правових науках, а також в міжнародному праві та законодавстві переважної кількості розвинених країн. Більш того, термін-прикметник “електронний” часто замінюється його англійським аналогом – префіксом “e-”: e-демократія, e-голосування, e-комерція, e-послуга, e-освіта, e-медицина тощо [8, с. 5, 96-115].

Що ж саме відрізняє електронну демократію від демократії “доцифрового” суспільства? Електронна демократія передбачає участь громадян у управлінні державою на всіх рівнях (від органів державної влади і місцевого самоврядування до самоорганізації населення) за допомогою інформаційно-комунікаційних інструментів. Водночас, e-демократія не може розглядатись як окрема політика поза політикою демократизації як такої. Разом з тим вона спроможна суттєво посилити та прискорити демократичні процеси у всіх сферах державного життя.

У навчальному посібнику з електронної демократії Н.В. Грицяк та С.Г. Соловійов визначають два підходи до її розуміння: у вузькому розумінні мають на увазі застосування ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян; а e-демократія у широкому розумінні передбачає залучення громади за допомогою сучасних інформаційних технологій до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань [9, с. 5].

Довший час в Україні ототожнювали e-демократію і e-урядування, при чому акценти розставлялись на користь останнього. Вже згадуваний Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” не містив поняття електронної демократії. Основні засади та напрями розвитку e-демократії донедавна визначались Концепцією розвитку електронного урядування в

Україні [10], Стратегією державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [11], та Планом дій з впровадження в Україні ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” [12]. Проте, в листопаді 2017 року нарешті Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року та План заходів щодо її реалізації до кінця 2018 року [13], розроблені Державним агентством з питань електронного урядування України спільно з Коаліцією розвитку електронної демократії. Затверджений план заходів передбачає формування нормативно-правового забезпечення розвитку електронної демократії. А це означає створення нормативно-правових засад для забезпечення належного функціонування електронних інформаційних ресурсів органів влади; вдосконалення механізму подання та розгляду електронних петицій; підвищення участі громадян у процесах прийняття рішень через запровадження інструменту електронних консультацій; формування основи для забезпечення електронного голосування та удосконалення принципів розвитку відкритих даних.

Світовий досвід із впровадження інструментів е-демократії свідчить про розуміння е-демократії як складової електронного урядування поруч із постачанням е-публічних послуг. Такого висновку можна дійти на підставі аналізу Рекомендації Комітету Міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування [14], яка визначає е-демократію як використання ІКТ в демократичних процесах, яке дозволяє: (1) посилити участь, ініціативність та залучення громадян на національному, регіональному та місцевому рівнях публічного життя, (2) покращити прозорість демократичного процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів, (3) покращити чутливість/зворотну реакцію органів влади на звернення громадян, (4) сприяння публічним дебатам та увагу громадян до процесу прийняття рішень.

В Рекомендаціях Ради Європи щодо електронної демократії (Recommendation CM/Rec(2009)1 [15] визначено 20 принципів е-демократії, серед яких:

- основне завдання електронної підтримки демократії – це посилення демократії, демократичних інститутів та процесів, поширення демократичних цінностей;
- е-демократія повинна бути сумісна та пов’язана із традиційними процесами демократії. Кожен процес демократії (електронний чи традиційний) відіграє свою роль і не може застосовуватись як універсальний;
- е-демократія спирається на демократичні, гуманістичні, соціальні, етичні та культурні цінності суспільства, в якому вона запроваджується;
- е-демократія тісно пов’язана із “добрим урядуванням”, тобто здійснення влади у електронній формі повинно спиратись на принципи результативності, ефективності, участі, прозорості, підзвітності;
- е-демократія повинна підтримувати та впроваджувати фундаментальні свободи, права людини, включаючи свободу доступу до інформації;
- всі заінтересовані сторони е-демократії повинні включатись у демократичні процеси та отримувати вигоди від такої участі;
- е-демократія стосується багатьох різноманітних груп стейкхолдерів (заінтересованих сторін) і потребує їх співпраці. У формування та впровадження е-демократії повинні включатись не тільки органи публічної влади, але й громадяни, інститути громадянського суспільства, політики та політичні інституції, медіа та бізнес-спільнота;

• кожен тип участі у політиці може бути досягнений через е-демократію йдеться про (1) постачання інформації, (2) комунікацію, консультацію, обговорення, (3) угоди, уповноважена участь, спільні рішення, прийняття рішень;

• е-демократія є пов’язана із певним типом демократії і може впроваджуватись в системах різного рівня складності, рівня розвитку демократії, різних типів демократії;

• особливо, е-демократія через сучасні ІКТ приваблює молодь до демократії, демократичних інститутів, демократичних процесів;

• недержавні організації можуть як використовувати е-демократію у своїх інтересах, так і здійснювати контроль за здійсненням е-демократії в інтересах громадян;

• публічна влада виграє від дискусій та ініціатив, які стосуються е-демократії та розвиваються у середовищі громадянського суспільства;

• цілі е-демократії подібні до цілей “доброго врядування”: прозорість, підзвітність, включення (інклюзія), доступність, участь, сталий розвиток, довіра до демократії, демократичних інститутів, демократичних процесів, соціальна згуртованість;

• е-демократія відкриває можливості участі у політиці вразливих категорій громадян, які не мають можливості впливу на публічні рішення, і голос яких як правило, ігнорується;

• медіа відіграють вирішальну роль в е-демократії і спроможні створити форум для публічних дебатів, на яких громадяни можуть заявити про свої інтереси;

• новітні медіа та провайдери е-послуг спроможні покращити доступ громадян до інформації та сформувати кращу базу для участі громадян у демократичних процесах;

• е-демократія є інтегральною частиною інформаційного суспільства, яка постачає інноваційні інструменти участі громадян у публічному житті та політичних процесах;

• е-демократія базується на наступних поняттях: (1) активне постачання комплексної, збалансованої, об’єктивної інформації, яка дозволяє чітко зрозуміти суть публічних проблем, альтернатив, можливостей, рішень в політиці. Цей концепт інформації чітко пов’язаний із свободою інформації та свободою слова, (2) широке розуміння громадянства, яке включає осіб та групи осіб, які постійно проживають на території держави, включені у політичні організації безвідносно національності, (3) участь громадян – залучення до вирішення публічних справ осіб та груп осіб, (групи інтересів, корпорації/професійні об’єднання, асоціації, неприбуткові організації). Така участь повинна гарантувати вплив на демократичний процес, можливість удосконалення якості та прийнятності результатів демократичного процесу, (4) уповноваження та посилення спроможності – засоби підтримки права громадян на державне управління, надання громадянам ресурсів та повноважень для участі у політиці, (5) включення (інклюзія) – політичне та технологічне посилення спроможності громадян до участі у політиці, (6) обговорення – раціональні дебати серед рівних, на яких люди відкрито дискутують, підтримують чи критикують інші точки зору;

• е-демократія дозволяє брати участь у демократичних процесах будь-якій заінтересованій стороні безвідносно місцезнаходження;

• е-демократія об’єднує виробників політики та громадян у нову форму взаємодії та прийняття рішень, за якої стає максимально доступною інформація про думку громадськості, потреби, очікування та інтереси громадян.

В Рекомендаціях Ради Європи визначаються наступні сектори чи напрямки е-демократії: (1) е-парламент, (2) е-законотворення, (3) е-голосування, (4) е-правосуддя, (5) е-медіація (досудове вирішення спорів), (6) е-навколишнє середовище (екологія),

(7) е-вибори, (8) е-референдум, (9) е-ініціативи, (10) е-голосування, (11) е-консультації, (12) е-петиції, (13) е-політичні компанії, (14) е-опитування.

Що цікаво, в європейських державах опублікування інформації електронними засобами як вид діяльності відноситься до е-послуг, і вважається необхідною умовою забезпечення участі громадян в управлінні державою та реалізації їх законних прав та свобод. В Україні ж часами надзвичайно складно добитись від державних органів оприлюднення публічної інформації. Окрім того, великими проблемами на шляху до впровадження нових цифрових інструментів стоїть не лише корупція, а й популізм, коли велика частина людей вважає себе компетентними, не маючи потрібних знань і досвіду. Тому ознайомлення з відкритими даними і правильність їх використання займає дуже важливе місце у розвитку демократії, зокрема і електронної, в Україні [16].

При цьому важливим є усвідомлення як владою, так і самим суспільством того факту, що роль технологій в е-демократії не є визначальною. Велика кількість та якість технологій не зумовлюють якість демократичного процесу. Відповідальність за впровадження технологій повинна лежати на інституції, яка відповідає за е-демократію як політику. Про це свідчить досвід багатьох розвинених країн, де вже довгий час використовуються інструменти е-демократії – Естонії, Сполученого Королівства, Німеччини, Швеції та інших.

Цифрова диктатура. Про небезпеку, що “ми рухаємося у напрямі контрольованого суспільства”, попереджав ще Й. Масуда в своїй праці “Комп’ютопія”. Він писав про сувору альтернативу, що стоїть перед людством – вибором між “двома різко контрастними моделями майбутнього”: між “Комп’ютопією”, тобто справді демократичним, правовим інформаційним суспільством, та “автоматизованою державою”. Професор шукав пояснення в історії виникнення технологій, адже впродовж перших років комп’ютери (а потім і мережі) використовувалися, в першу чергу, військовими, безпековим сектором та іншими урядовими структурами. Водночас, така ситуація, на його думку, загрожувала “зазіханням на індивідуальну самотність та кризою підконтрольності...” [3, с. 39]

І найстрашніші прогнози футуролога мають шанс реалізуватись в сучасному Китаї.

14 червня 2014 року Державна рада Китаю опублікувала документ під назвою “Проект плану зі створення системи соціального кредиту довіри, 2014 – 2020 рр.”) [17], метою якого стане формування рейтингу благонадійності жителів КНР.

Передумови для формування систем соціального контролю були закладені в 2007 році, коли були опубліковані “Деякі зауваження канцелярії Держсекретаря КНР про створення системи соціального кредитування” [18]. Тоді в проєкті за основу було взято систему скорингу – оцінки платоспроможності, яка є поширеною світовою практикою. Мета, яка декларувалась в цьому документі – “використання міжнародного досвіду, вдосконалення системи сканування щодо кредитування, оподаткування, виконання контрактів, якості продукції”.

Але в документі 2014 року було змінено не лише суб’єктний склад – з компаній на громадян Китаю і всіх мешканців, а й підходи та цілі реалізації програми. Система “соціального кредиту довіри” передбачає відстежування і оцінку поведінки людей. Та формування в режимі реального часу рейтингу довіри, який буде прив’язаний до внутрішнього паспорту і буде знаходитись у вільному доступі в централізованій базі даних в Інтернеті.

В тестовому режимі систему було впроваджено приблизно в тридцяти містах Китаю, зокрема в місті Жунчен в провінції Шаньдун. Всім жителям міста (670 тисяч осіб) було надано вихідний рейтинг 1000 балів. Далі в залежності від їх поведінки рейтинг або

зростає, або падає. Розрізнена інформація про життя і діяльність громадянина надходить з муніципальних, комерційних, правоохоронних, судових органів в єдиний інформаційний центр, де обробляється за допомогою технології “Великі Дані” (англ. – Big Data). В цілому рейтинг формується на основі аналізу 160 тисяч різних параметрів з 142 установ. Передбачено преміювання за доноси – громадянину, що повідомив куди слід про “не добродесні” дії свого сусіда, додається як мінімум п’ять балів [19].

Над впровадженням цієї системи працювали китайські корпорації, зокрема, компанія China Rapid Finance – партнера Tencent, котра розробила месенджер WeChat з базою в понад 850 млн користувачів [19]. Активно сприяє системі торгівельний Інтернет-гігант Alibaba, яким в Китаї користуються більше половини Інтернет-користувачів. Рейтингова система Alibaba, яка називається Sesame Credit, вже другий рік нараховує користувачам бали виходячи з їх споживчої поведінки.

Sesame ранжує клієнтів за шкалою від 350 до 950 балів. Починаючи з 600 балів користувач має право на кредит без застави на \$ 800 для покупок он-лайн, з 650 – може орендувати машину теж без застави, з 700 – експрес-оформлення дозволу на поїздки в Сінгапур, та інші переваги [20]. Дані цієї корпорації зараз стали прототипом формування майбутнього “Соціального рейтингу”. Дочірня компанія через систему AliPay, а також також каршеринговий сервіс Didi Chuxing (конкурент Uber в Китаї) та і сервіс для знайомств Baihe вже включились в співпрацю.

Журналісти The Wall Street Journal досліджували, як формується рейтинг, і акцентували увагу на 5 складових – кредитній історії, виконавчій дисципліні, персональних даних, поведінці і відносинах. Якщо перші два були властиві і вже згадуваним системам скорингу, то три останніх вважаються правопорушеннями у демократичних країнах. Адже, крім кредитної історії, в традиційному розумінні Sesame враховує, чим людина займається в мережі, на підставі дослідження персональних даних користувача: “Якщо хтось, наприклад, по 10 годин на день грає у відеоігри, то він нероба, а якщо людина часто купує підгузки, то, швидше за все, це батько, а значить, в цілому має почуття відповідальності” [21]. Активних гравців Alibaba враховує завдяки чемпіонатам з Dota 1, Counter-Strike, StarCraft 2, Hearthstone [20].

Аналізу підлягають і стосунки людини, адже, якщо хтось із знайомих (друзів у соцмережах) напише в інтернеті коментар, що негативно висвітлює діяльність Комуністичної партії Китаю чи уряду, то погіршиться рейтинг не тільки автора, а і його оточення.

В 2016 році Державна рада Китаю оновила документ під назвою “Механізми попередження та покарання людей, схильних до порушень” [22], яким було передбачено санкції для власників низьких рейтингів: заборона на роботу в держустановах; відмова в соцзабезпеченні; особливо ретельний огляд на митниці; заборона на зайняття керівних посад в харчовій і фармацевтичній промисловості; відмова в авіаквитках і спальному місці в нічних поїздах; відмова в місцях в люксових готелях і ресторанах; заборона на навчання дітей в дорогих приватних школах.

Система передбачає також рейтинги юридичних осіб на основі відповідності їх діяльності екологічним, юридичним нормам, умов і безпеки праці, фінансової звітності. Якщо ніяких претензій немає – компанії присвоюється високий рейтинг і користується пільговим режимом оподаткування, хорошими умовами кредитування, спрощеними адміністративними процедурами тощо. Підприємства з низьким рейтингом, відповідно, мають дорогі кредити, підвищені ставки податків, заборону на емісію цінних паперів, заборону на інвестування в компанії, акції яких продаються на біржі, а також

необхідність отримувати державний дозвіл на інвестування навіть в ті галузі, доступ до яких в принципі не є обмеженим.

Не залишились поза увагою при формуванні системи соціального кредиту і владні діячі. Наприклад, партійна школа при Комітеті Комуністичної партії Китаю провінції Сичуань підписала з Університетом електроніки і технологій КНР угоду про створення першої в країні системи рейтингів і оцінки надійності для чиновників низового рівня. Система під назвою “Розумна червона хмара” за допомогою технологій штучного інтелекту і Великих Даних буде аналізувати дані про кожного чиновника, наприклад, відвідуваність партійних зборів, освіту, сімейний стан, зіставляти дані про доходи чиновника і членів його сім’ї з даними щодо придбані нерухомості і предметів розкоші, а на підставі цих даних, а також інформації про активність чиновника в соцмережах буде оцінюватися ступінь його політичної благонадійності. Відзначається, що таким чином можна буде набагато ефективніше передбачати поведінку чиновника, оцінювати його моральне обличчя і виявляти потенційних корупціонерів [22].

“Цифрова диктатура” – термін, яким з “легкої руки” американських журналістів прозвали проект системи соціального кредитування Китаю, має певні логічні аргументи для вжитку. Пригадаємо шість базових характеристик тоталітаризму, сформульованих К. Фрідріхом у роботі “Природа тоталітаризму” (1954 р.): офіційна ідеологія, яка претендує на охоплення всіх аспектів людського існування і орієнтується на досягнення одвічних цілей, наприклад, на створення досконалого суспільства; масова партія, яка зливається з державною бюрократичною організацією; монополія партії над ефективними засобами комунікації; концентрація в руках партії і держави всіх засобів збройного насильства; централізований контроль і керівництво економікою; система терористичної поліцейської влади [23, с. 278].

Фактично, в Китаї відбулося встановлення диктатури комуністичної партії, яке призвело до злиття партійних структур з державними і до формування своєрідного феномена “держава-партія”. Партія монополізувала право виступати від громадянського суспільства в державі. Влада поширює контроль на всі сторони життя людини, включаючи сімейні відносини і сферу відпочинку. Як відзначила Х. Арндт, при тоталітаризмі був реалізований принцип: “приватною особою залишається тільки той, хто спить” [23, с. 279].

Досліджуючи ці процеси мимоволі повстає в пам’яті антиутопія англійського письменника Джорджа Орвелла “1984”. Однак, це не літературний шедевр, а дійсність найбільшої за чисельністю населення країни (понад 1,38 млрд осіб), яка є одним з основних геополітичних акторів, лідером електронної комерції, і чий інвестиції у світову економіку постійно зростають, в тому числі – в Україні. У 2016 році Китай інвестував за кордон приблизно \$ 170 млрд, при цьому китайці купили 309 європейських підприємств на суму \$ 85,8 млрд. Китай продовжує свою експансію на закордонні ринки в ролі стратегічного інвестора. Згідно з новою стратегією, протягом найближчих 5 років КНР має намір інвестувати \$ 120 – 130 млрд в економіку зарубіжних країн. Згідно з даними китайського посольства, китайські інвестиції в Україну за весь період взаємин країн склали близько \$ 7 млрд [24].

Уряд Китаю хоче реалізувати довгостроковий план, використовуючи багатство і промислові ноу-хау Китаю, щоб очолити глобалізацію 2.0, яка ігноруватиме правила західних інституцій. Мета полягає у тому, щоб перекроїти глобальний економічний порядок, притягуючи країни та компанії на китайську орбіту. Про це пише “The New

York Times”, посилаючись на директора Центру міжнародного співробітництва Національної комісії розвитку і реформ Као Венліан [26].

Таким чином, будуючи мости, аеропорти, залізниці і електростанції Китай закріплює за собою можливості впливу через інфраструктуру. Не оминули ці проекти і Україну, наприклад, китайці допомагають модернізувати Укртелеком, незважаючи на низку негативних новин про невиконання компанією і її акціонером мільярдних боргів по облігаціях. China Development Bank і Huawei, які стали головними інвесторами, в разі непогашення боргу в рахунок застави за мільярди кредитів можуть отримати деякі будівлі компанії, обладнання, що буде надано компанією Huawei, а також Укртелеком надав китайському банку права вимоги за деякими банківськими рахункам [26]. Таким чином, майно однієї з основних компаній ринку телекомунікаційних послуг України, яка забезпечує діяльність інформаційно-телекомунікаційних систем об’єктів критичної інфраструктури держави, ймовірно може опинитися у власності китайських компаній, які контролювані владою цієї країни.

Висновки.

Порівнюючи цінності, що ставляться на чолі електронної демократії, і порушення прав людини, які тягне за собою цифрова диктатура, визначимо наступне:

1. Інформаційне суспільство, як стадія технологічного розвитку людства, не визначає змістовного наповнення соціальних процесів, а лише виступає формою реалізації існуючої форми правління в державі, що відображає політичну організацію суспільства в ній.

2. Інтеграція інформаційних технологій в усі сфери життя людини і суспільства інтенсифікує політико-правові процеси в державі і суспільстві незалежно від форми політичного режиму. В демократичному суспільстві впровадження ІКТ покликане інтенсифікувати демократичні процеси, надати членам суспільства ширші можливості і більш ефективні інструменти участі у здійсненні влади. Хоча не слід ідеалізувати ці процеси, оскільки існують ризики, наприклад, незаконного використання персональних даних громадян приватними корпораціями. Але демократична держава за таких умов має правові та економічні важелі впливу на правопорушника.

Тоді як в недемократичному режимі інформаційні технології використовуються для вдосконалення систем тотального контролю за громадянами з боку держави, створення контрольованого суспільства і така влада не може бути обмежена в жоден спосіб.

3. І третій, але не останній висновок, стосується не стільки теорії держави і права, скільки політико-правової картини світу. Політичний режим не може бути приватною справою кожної держави. Адже інформатизація суспільства прискорює його глобалізацію. І зіткнення різних культур, релігій, ідеологій, політичних режимів стає неминучим.

За словами лорда Уінстона Леонарда Спенсера Черчіля, “Демократія – найгірша форма правління, та людство нічого кращого поки не придумало”. Тож, доки нічого кращого не буде винайдено, людству необхідно змагатись за демократичні цінності – виборність влади, верховенство закону, незалежну судову владу, дієве громадянське суспільство, дотримання основоположних прав і свобод людини. Інакше наступним цивілізаційним етапом людства стане рабовласницький лад. Цифрове, електронне чи кіберрабство – ймовірно, наукова дискусія щодо понятійного апарату буде вже недоречною.

Використана література

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

2. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163
3. Масуда Й. Комп’ютопія ; [пер. з англ. В. Ляха] / Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36-50.
4. Беляков К., Ланде Д., Ніконова В. Інформаційне законодавство : новели 2013 року // Юридний Вісник України. – № 52 (965). – С. 14-15. – (28.12.13 р. – 3.01.14 р.).
5. Digital Democracy. The tools transforming political engagement / Simon J., Bass T., Boelman V., Mulgan D. – London, Nesta, 2017. – 100 p.
6. Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks / Tsagarousianou R., Tambini D., Bryan C. – NY, Routledge New York, 1998. – 200 p.
7. Poster M. CyberDemocracy: Internet and the Public Sphere. – Irvine, University of California, 1995. – Режим доступу : <http://www.faculty.humanities.uci.edu/poster/writings/democ.html>
8. Брижко В. е-майбутнє та інформаційне право / [В. Брижко, Ю. Базанов, М. Швець та ін.] ; за ред. доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М. Швеця. – [2-е вид., доп.]. – К. : НДЦПІ АПРН України. – 2006. – 233 с.
9. Грицяк Н.В. Електронна демократія : навч. посіб. / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н.В. Грицяк. – К. : НАДУ, 2015. – 66 с.
10. Концепція розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.10 р. № 2250. // Офіційний вісник України, 2010 р. – № 97. – Ст. 3443.
11. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України № 212 від 24.03.12 р. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>
12. План дій з впровадження в Україні ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.12 р. № 220. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2016-%D1%80>
13. Концепція розвитку електронної демократії та план заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.17 р. – Режим доступу : <http://www.dkni.gov.ua/content/uryad-shvalyv-konceptsiyu-rozvytku-elektronnoyi-demokratiyi>
14. Recommendation Rec(2004)15 of the Committee of Ministers to member states on electronic governance. – Режим доступу : [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=Rec\(2004\)15&Language=lanEnglish&Ver=original&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=Rec(2004)15&Language=lanEnglish&Ver=original&direct=true)
15. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy. – Режим доступу : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf
16. Що ж таке електронна демократія? – (Блог Олександра Гирича). – Режим доступу : <http://dialog.lviv.ua/shho-zh-take-elektronna-demokratiya>
17. Проект плану зі створення системи соціального кредиту довіри (КНР, 2014 – 2020 рр). – Режим доступу : https://www.gov.cn/zhengce/content/2014-06/27/content_8913.htm
18. Деякі зауваження канцелярії Держсекретаря КНР про створення системи соціального кредитування. – Режим доступу : https://www.gov.cn/zhengce/content/2016-06/12/content_5081222.htm
19. China’s plan to organize its society relies on ‘big data’ to rate everyone . – Режим доступу : https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/chinas-plan-to-organize-its-whole-society-around-big-data-a-rating-for-everyone/2016/10/20/1cd0dd9c-9516-11e6-ae9d-0030ac1899cd_story.html?utm_term=.1d087434bf35
20. China’s New Tool for Social Control: A Credit Rating for Everything . – Режим доступу : <https://www.wsj.com/articles/chinas-new-tool-for-social-control-a-credit-rating-for-everything-1480351590>
21. Цифровая диктатура : как в Китае вводят систему социального рейтинга . – Режим доступу : <http://www.rbc.ru/business/11/12/2016/584953bb9a79477c8a7c08a7>

22. Використання Великих Даних + штучний інтелект “для розрахунку ідеологічного статусу членів партії”. – Режим доступу : http://digitalpaper.stdaily.com/http_www.kjrb.com/kjrb/html/2017-06/30/content_372603.htm?div=-1

23. Цитата за Юрій М.Ф. Політологія : підручник. – К., Дакор, 2006. – 416 с

24. Китайские инвестиции в Украине / Инвестиционная аналітика. – (01.07.17 г.). – Режим доступу : <https://inventure.com.ua/analytics/investments/kitajskie-investicii-v-ukraine-schitaem-na-palch>

25. Behind China’s \$1 Trillion Plan to Shake Up the Economic Order // The New York Times, May 13, 2017 . – Режим доступу : https://www.nytimes.com/2017/05/13/business/china-railway-one-belt-one-road-1-trillion-plan.html?_r=1

26. Укртелеком под залог, или почему китайцы не боятся рискнуть / “Ліга-Бізнес”, 04.06.2017 г.. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/all/telekom/stati/3687202-ukrtelekom-pod-zalog-ili-pochemu-kitaytsy-ne-boyatsya-risknut.htm>

~~~~~ * * * ~~~~~